

Ett könsmedvetet sätt för datainsamling om konflikthantering i skolan

Agneta Lundström

Inst. för Tillämpad Utbildningsvetenskap, Umeå Universitet
Agneta.lundstrom@educ.umu.se

Bakgrund

När vi tillskriver kön en betydelse, är det då inte något vi själva skapar genom att göra det? Finns kön alls annat än i våra föreställningar? Fick jag det resultat jag fick för att jag som forskare framkallade det genom mitt valda arbetssätt? Detta är frågor jag mött när jag presenterat en studie (Lundström, 2008) där jag valde att träffa informanterna i könsåtskilda grupper.

Utgångspunkten för studien som resulterade i en licentiatavhandling (2008), är egna upplevda svårigheter som ung lärare i det pedagogiska arbetet med konflikter. Som lärarstudent saknade jag relevant baskunskap om konflikthantering i skolan. Därför stod jag lite undrande inför vissa beteenden och hur jag skulle hantera dessa. Under mina tjugo som lärare, speciallärare och specialpedagog i grundskolan, kom jag trots eller tack vare denna brist på medveten konfliktkunskap att arbeta merparten av tiden med bråk och stök. Jag blev en speciallärare, och senare specialpedagog med inriktning mot gränssättning i klasser, vilket konkret innebar att jag arbetade parallellt med den ansvarige läraren och fokuserade sociala beteenden, speciellt de som bröt mot gällande normer och värderingar. Elevers stök och bråk förklarades enligt psykologisk forskning med att eleverna egentligen, innerst inne, var osäkra och rädda. Både de elever som bråkade och de som blev utsatta för bråket antogs alltså ha samma sorts känslor av rädsla och osäkerhet oavsett beteende.

Ett annorlunda synsätt presenterades i 1970- och 1980-talets mobbningsforskning (Olweus 1973,1991) och forskning om våld mot kvinnor (Lundgren 1989, 1992). Olweus och Lundgren utmanade 1980-talets rådande uppfattningar om beteenden och känslor. Olweus betonade makt hos mobbare och kritiserade föreställningar om att individer med ett aggressivt och tufft beteende egentligen skulle vara ängsliga och osäkra (Olweus 1991). Eva Lundgrens forskning om

kvinnor som utsatts för misshandel och de män som misshandlat dem ledde till tolkningar om olika strategier och upplevelser beroende på över- eller underordnade positioner i relationen (Lundgren 1985, 1989, 1992). Vare sig Olweus eller Lundgren kunde finna tecken på svag självkänsla hos dem som ur ett överläge plågade svagare individer. Olweus kategoriserar mobbare som avvikande personlighetstyper och Lundgren förklarar att manlig överordning antas ha andra mål och strategier än dem som en kvinnlig underordnad position tillhandahåller och två olika strategier utvecklas därmed enligt en teori om könsmaktordning. Makten ur en överordnad position antas spela en roll för hur fysiskt eller psykologiskt våld uppstår och vidmakthålls både enligt Olweus och Lundgren. Kön blir en meningsbärande faktor för Lundgren och ses som en bakgrundsvariabel vilket inte förklaras närmare enligt Olweus. Lundgren ser inte en misshandlare eller en misshandlad som avvikare utan betonar den form av maskulinitet som tar till våld som en möjlig strategi bland normala variationer inom maskulinitet. En man blir inte mindre man för att han tar till våld. En kvinna blir dock mindre kvinna om hon tar till våld då det bryter mot de föreställningar som knyts till att vara kvinna. Senare forskning relaterad till våld och genus bekräftar denna bild av pojkars våldsamma beteende som uttryck för normalitet snarare än avvikelser (Hearn 1998, Connell 1996, Davies 2003, Berg 2007).

För mig fick denna diskussion en konkret betydelse när jag som yrkesverksam specialpedagog, närmade mig pojkar som tog till våld genom att jag fick stanna upp inför en annorlunda logik än den jag var van vid. Att undersöka dessa pojkars logik blev väsentligt för att finna ett språk och en möjlighet att kommunicera på ett meningsfullt sätt.

I min undersökning ville jag ta reda på om andra lärare haft samma bryderier när de hanterade konflikter som jag haft. Såg de några könsmönster för de konflikter de mötte i skolan? Kunde jag se skillnader och likheter för manliga och kvinnliga lärare i hur de bemötte elever av olika kön?

Syfte

Syftet är att utifrån ett könsperspektiv med hjälp av gruppsamtal samt pedagogiska rollspel studera och analysera lärares föreställningar om konflikter och strategier för att hantera dessa.

Undersökningens uppläggning

Fem kvinnor och fem män från sex grundskolor ingår i studien. Åtta av dem är grundskollärare med en svensk lärarutbildning och två har en utbildning från Iran respektive Somalia och arbetar som modersmåls lärare för invandrarelever. Grupperna har träffats fem hela dagar under ett läsår, fyra dagar i könsåtskilda grupper och en dag i en blandad grupp. Ett skäl till att skilja könen åt var att skapa ett utrymme för att berätta om erfarenheter av konflikter med flickor och pojkar i skolan för att jag antog att personligt svåra och nära frågor skulle gå lättare att avhandla då lärarna tillhörde samma kön.

Två metoder, så kallad runda och pedagogiska rollspel har återkommande använts. "Runda" som metod bygger på ett material för medvetandeträning som kvinnorörelsen i västvärlden använde sig av under 70-talet och som fortfarande är i bruk (Sarachild 1978, Boye 1979). En runda innebär att deltagarna turas om att låta en person berätta om sina erfarenheter. En viktig poäng med en runda är att varje individs erfarenhet och upplevelse får finnas utan att bli ifrågasatt. Det blir tillåtet att vara både lik och olik andra. Skilda livserfarenheter betraktas som en tillgång.

I det följande beskrivs ett mönster för hur dagarna gestaltade sig:

1. Deltagarna berättar om sin erfarenhet av konflikter i sin verksamhet den senaste tiden.
2. Vi - deltagarna och ledaren - reflekterar över frågor som: Ser vi något mönster för det som är likt mellan oss och det som skiljer? Ser vi könsmönster i det som händer? Finns det någon konflikt vi skulle behöva arbeta ytterligare med där vi kan använda oss av pedagogiska rollspel?

Pedagogiska rollspel utgår från en situation som någon lärare i gruppen funnit svår att hantera. I en grupp på fem deltagare kan en eller två lärare ta rollen av en elev, en spelar ledare och två lärare kan utgöra observatörer till ledarens sätt att agera. När ett rollspel är genomfört ger observatörer och de som spelat elever feedback på hur ledaren agerat. Därefter reflekterar medlemmarna fritt om skilda

strategier, möjligheter och dilemman med dem samt på vilket sätt kön kan få betydelse.

Gruppsammankomsterna var sju till åtta timmar långa. Jag ser tre motiv till att ha så pass långa gruppintervjuer. Det första var att ge ordentligt med tid, något som oftast saknas i en skolvardag för att kunna stanna upp och reflektera (Hargreaves, 1998:32, Gannerud, 1999:132). Det andra motivet var att ge möjlighet att kunna arbeta sig bort från de mer pedagogiskt-politiskt korrekta svar som ofta ges när mindre tid finns för att beskriva sitt arbete. Det tredje handlar om möjligheten med att en process startas inom och mellan individerna i en grupp som vet att de snart träffas igen och kan fortsätta sina reflektioner.

Ett mönster som återkom för hur vi samtalande, både lärarna och jag, var att vi växlade mellan kategoriseringar enligt skillnader som kvinnligt - manligt, flickor - pojkar till en ny fas där samtalet nyanserades. En spännvidd synliggjordes på så sätt mellan olika föreställningar och strategier. Individer skiftade positioner med hjälp av egna erfarenheter och andras. Samtalen genomgick ofta fyra olika faser:

1. En erfarenhet berättas.
2. När vi ska tolka denna erfarenhet gör vi ofta en tolkning som går ut på skillnad. Vi ser skillnad mellan individer eller skillnad enligt föreställningar om kön.
3. Därefter ifrågasätter vi denna skillnad genom motsättningsfyllda berättelser som komplicerar bilden ytterligare vilket ger nytt underlag för reflektion (Stone-Mediators, 2003).
4. Denna diskussion kan leda till förändring. En förändring kan ske mentalt och/eller i handling som genom ett rollspel. Den kan också leda till en förstärkning av redan befintliga strategier med ett vidgat perspektiv och en ny medvetenhet om varför de fungerar.

Diskussion

De frågor jag fått vid presentationer av min forskning har jag ett behov att diskutera mer. Har jag skapat en åtskillnad mellan grupperna genom att skilja dem åt och därmed förstorat skillnader som annars inte skulle ha funnits? När jag tillskriver kön en betydelse är det då inte något jag själv skapar genom att göra det? Den risken till övertolkning finns alltid närvarande. Liksom att inte tillskriva kön en betydelse också utgör en tolkning som kan förstås som ett osynliggörande av rådande maktasymmetri inom en genusordning (Connell, 1996).

Att förstärka könskulturer genom att hålla könen isär kan tolkas som en vilja hos mig som forskare att skapa åtskillnad mellan könen. En utgångspunkt för min förståelse är att kön är något som görs (West & Zimmerman 1987). West & Zimmermans perspektiv på genus som en social kompetens betonar interaktionen mellan individer. "Doing gender" förstås som en pågående aktivitet som är förankrad i den interaktion som sker varje dag. Denna sociala kompetens innefattar att hantera det som anses som lämpligt eller icke lämpligt för kön. Då föreställningar knutna till kön ses som starka blir det nödvändigt att förhålla sig till dessa könsnormer (West-Zimmerman, 1987; Davies, 2003). Jag antar att det skulle ha varit av värde att ha haft två genusmedvetna ledare av skilda kön. Kanske hade då ett ännu större förtroende kunnat skapas mellan de manliga lärarna och en ledare med samma könstillhörighet. Detta var dock inget som framstod som möjligt vid insamlandet av empirin. Jag antog att det skulle uppstå något olika frågor och dilemman inom de olika grupperna av lärare genom att skilja dem åt enligt kön, vilket också skedde.

Finns kön alls annat än i våra föreställningar? Med genus avses den sociala konstruktionen av kön där det som betraktas som feminint respektive maskulint hålls åtskilt och där det som förknippas med maskulinitet värderas högre (Connell, 1996). Våra föreställningar om kön blir vägledande för våra handlingar och våra reaktioner vilket ligger till hinder för att uppnå jämställdhet mellan könen. Dessa föreställningar både finns och tenderar att osynliggöras och förklaras som naturliga och självklara. Det är själva avtäckandet av dessa osynliggjorda skillnader som utgör ett viktigt projekt för att utmana för-givet-tagna föreställningar om kön. Hur ska vi både utveckla en uppmärksamhet av dessa könsskillnadskulturer och utmana effekterna av dem? En bärande idé i det feministiska poststrukturella synsättet är att kritiskt granska de föreställningar vi ger uttryck för och identifiera de dominerande föreställningar och praktiker som vi använder oss av (Lenz-Taguchi, 2004:208). För det behövs en ständig dialog

med fler om hur de ser att jag gör detta. Vid det seminarium där detta paper diskuterades framkom en synpunkt som jag fann intressant. En av deltagarna frågade sig hur det kommer sig att kön i hans undersökningar av utvecklingsarbeten i lokalsamhällen aldrig framträder som en fråga som lyfts fram av dem som ingår. Denna reflektion anknyter till den fråga jag inledningsvis ställde. Jag menar att medvetenheten hos oss som ställer frågorna avgör om frågorna ges plats bland våra deltagare. Mitt ställningstagande blir att om kön inte aktivt används som en meningsbärande faktor för både metod och analys finns risken att vi bortser från indirekt diskriminering enligt kön, vilket återkommande sker, menar jag, när det gäller konflikthantering i skolan. Ett exempel är den vanliga idealiseringen av hur mycket lättare det är att hantera pojkars konflikter än flickors, vilket väcker frågan om jämställdhet. Varför förstår vi inte flickors konflikter lika väl som pojkars? Vad i flickors konflikter ogillar vi och förstår vi verkligen pojkar utifrån de maskuliniteter de möter? Vad berättar våra föreställningar om pojkar och flickor om oss själva som före detta flickor eller pojkar? Vilka möjligheter och begränsningar medför våra egna föreställningar och strategier för att hantera de konflikter vi möter i skolan?

Referenser

- Berg, L. (2007) *Nordisk forskning om prevention mot våld bland unga – En betraktelse från en genusorienterad horisont*. FoU-Rapport 2007:10.
- Boye, M. (1979) *Alternativ kvinnoroll- en fråga om egen identitet. Ett grundmaterial för medvetandeträning*. Stockholms Kvinnocentrum.
- Connell, R. W. (1996) *Maskuliniteter*. Daidalos: Stockholm.
- Davies, B. (2003) *Hur flickor och pojkar gör kön*. Stockholm: Liber.
- Gannerud, E. (1999) *Genusperspektiv på lärargärning – Om kvinnliga klasslärares liv och arbete*. Göteborg: Studies in educational sciences.
- Hargreaves, A. (1998) *Läraren i det postmoderna samhället*. Lund: Studentlitteratur.
- Hearn, J. (1998) *The Violences of Men*. Sage Publications: London.
- Lenz-Taguchi, H. (2004) *In på bara benet.- En introduktion till feministisk poststrukturalism*. Stockholm: HLS Förlag.
- Lundgren, E. (1985) *I herrens völd. Dokumentasjon av völd mot kvinnor i kristne miljøer*. Oslo: Cappelen.

- Lundgren, E. (1989) Våldets normaliseringsprocess. Två parter – två strategier. I *Jämfo-rapport*, 14. Stockholm: Regeringskansliets offsetcentral.
- Lundgren, E. (1992) *Gud och alla andra karlar. Om kvinnomisshandlare*. Stockholm: Natur och kultur.
- Lundström, A. (2008) *Lärare och konflikthantering i skolan – en undersökande studie ur ett könsperspektiv*. Filosofie licentiatavhandling i pedagogiskt arbete. Umeå universitet.
- Olweus, D. (1973) *Hackkycklingar och översittare. Forskning om skolmobbning*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Olweus, D. (1991) *Mobbning i skolan - vad vi vet och vad vi kan göra*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Sarachild, K. (1978) "Consciousness-Raising: A Radical Weapon". In *Feminist Revolution*, New York: Random House.
- Stone-Mediatore, S. (2003) *Reading across borders- Storytelling and Knowledge of Resistance*. USA, UK : Palrave Macmillan.
- West, C. & Zimmerman, D. H. (1987) Doing gender. *Gender and Society*. 1:125-51.

